

Hasonlítani – különbözni

Mátyás király és az irodalmi adaptáció

Az itáliai humanizmusnak a Mátyással való kapcsolatfelvételt vágyó első képviselői nyomában az első uralkodói évtized magyar humanistáinak megsemmisülése után megkezdtek felderítő repüléseiket. Vitéz és Janus összeesküvésének híre még a friss bukás szenzációs újdonságával van jelen a Bibliotheca Corvinianának abban a kódexében, amely ma az MTA Könyvtárában található.¹ A kódex a ferarai Ludovicus Carbo (Lodovico Carbone, 1430–1485) Mátyást dicsőítő dialógusát tartalmazza.² A szöveg szinte a paródiáig fokozza azt a mitologizálást, az itáliai humanista rétorok legfőbb szellemi árucikkét, amely a mecénásaik támogatásáért cserébe felkínált ellenértékük volt. A párbeszéd során a tanítvány, az ifjú Ernuszt Zsigmond (1445 k.–1505) pécsi püspök sorra veszi Hunyadi János és Mátyás hadi és politikai tetteit, tanára, Carbo pedig minden történetre azzal válaszol, hogy a klasszikus antikvitás valamely hősenek az azokkal párhuzamba állítható egy vagy több nevezetes cselekedete jut az eszébe. Hunyadi János már gyermekkorában megmutatkozó katonai tehetsége Kürosz perzsa királyéhoz hasonlatos; a török túlerővel szembeni sikeres csatája Themisztoklésznek Xerxész-szel szembeni győzelméhez; a nándorfehérvári győzelem Romulus szabinok fölött aratott diadalához vagy Horatius Cocles etruszkokkal szembeni hősiességéhez;

- 1 A Bibliotheca Corviniana hajdani állományából fennmaradt könyvekre a legutóbbi jegyzékük tételeszámmal hivatkozom (Madas Edit összeállítása keresztreferenciát tartalmaz Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára korábbi könyvtárrekonstrukcióinak utolsó változatára): Edit MADAS, „La Bibliotheca Corviniana et les corvina « authentiques »”, in *Matthias Corvin, les bibliothèques princières et la genèse de l'état moderne*, szerk. Jean-François MAILLARD, István MONOK és Donatella NEBBIAI, közrem. Edit MADAS, Luigi Alberto SANCI és Edina ZSUPÁN, *Supplementum Corvinianum* 2, 35–78 (Budapest: OSZK, 2009), 28. sz.
- 2 Ludovicus CARBO, „Párbeszéd Mátyás király dicső tettei- és tulajdonairól”, ford. KAZINCZY Gábor, in *Mátyás király kortársai tanúsága szerint*, szerk. KAZINCZY Gábor, 73–114 (Pest: Ráth Mór, 1863).

a győztes Hunyadi kegyes halála Epameinondasz thébai hadvezéréhez; Hunyadi László Cillei gróf elleni merénylete a Clodiust meggyilkoló Milo tettéhez, akit Cicero védett; a jajcai vár védőin gyakorolt kegyelem Nagy Sándor a legyőzött ázsiai fejedelmek iránti kíméletességéhez; és így tovább. A Mátyás dicsőítésére vállalkozó többi itáliai humanista műveiben is ugyanezek az antik hősök jelennek az állandó összemérési és viszonyítási pontot.

Carbo, aki – nem úgy, mint Lotz Károly akadémiai seccóján – sosem találkozott személyesen Mátyással, nem tudhatta, hogy a magyar király az effajta, számára felkínált klasszikus szerepmintákból nem akármit és nem akármennyit hajlandó elfogadni. Sokkal több tapasztalata volt erről az umbriai Narni város szülöttének, Galeotto Marziónak (1427–1497 k.), aki Guarino iskolájában kötött szoros barátságot diáktársával, Janus Pannoniusszal, az 1460-as évektől kezdve mindig kapcsolatban volt Mátyással, több alkalommal felkereste Magyarországot, s 1485-ben anekdotagyűjteményt állított össze a budai, a visegrádi udvarban és egyebütt az eszes és szellemes királyról szerzett tapasztalatairól. Ebben jegyezte fel, hogy amikor 1479-ben az olműtzi királytalálkozón egy hízelgő jokulátor (*scurra, histrion*) valótlanosságokkal próbálta dicsőíteni Mátyást, az ekképpen figyelmeztette:

Úgy fogadom versedet, mint ami az erényre fog serkenteni, és erőmhöz mérten megkísérem, hogy tőlem telhetően beváltsam szavaidat. De ami azt a gigászi erőt, ganümedészi és absoloni szépséget illeti, még egyszer ki ne ejtsd az ajkadon! Most már láttál saját szemmeddel! Ha már ezután e hízelgésben bűnösnek találtatnál, nem érdemelnél bocsánatot.³

A laudációs ajánlat tehát itt is totális párhuzamba állításra, az antik héroszokkal való egyenértékűség kritikátlan felmutatására vonatkozott, a király viszont csak azokat a szerepeket fogadta el, amelyek a valóságos benső átélés lehetőségét kínálták a számára. Másrészt viszont az itt hízelgőnek bizonyult dicsköltő természetesen bevett, az irodalmat és a történetírást összemosó konvenciókat követett, sőt – amint Borzsák István mindkét aspektust kimutatta – a megszegyenyítése maga is irodalmi toposz, mégpedig Nagy Sándor-imitáció.⁴

3 Galeottus MARTIUS [MARZIO] NARNIENSIS, *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae ad ducem Iohannem eius filium liber*, szerk. Ladislaus JUHÁSZ, BSMRAe: Saeculum XV (Lipsiae: B. G. Teubner, 1934), 22; Galeotto MARZIO, „Könyve Mátyás király kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről, fiához, a nemes János herceghez”, ford. KARDOS Tibor, in *Humanista történetírók*, szerk. KULCSÁR Péter, Magyar remekírók, 52–107 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977), 85.

4 BORZSÁK István, *A Nagy Sándor-hagyomány Magyarországon: Akadémiai székfoglaló, 1983. január 24.* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984), 36; bővebben kifejtve: BORZSÁK István, „Choirilos és társai”, *Antik Tanulmányok* 44, 1–2. sz. (2000): 51–57.

Úgy tűnik, hogy a Nagy Sándor cselekedeteivel való összemérés elfogadható és átélhető szerep volt Mátyás számára. Ajánlat már 1464-ben érkezett rá: a Guarino-tanítvány Antonio Costanzo (1436–1490) Mátyást dicsőítő verse a pogánnyal szembeni harc következetes felvállalása esetére, jövő időben helyezte kilátásba a király számára az „új Sándor, új Caesar” („alter Macedo, sic Caesar et alter”) titulusát.⁵ Sajátos módon Janus Pannonius válaszverse e két szerepet nem, helyettük Hannibálét és Akhilleuszét vállalta fel királya nevében.⁶ Antonio Bonfini (1427–1502), a közép-itáliai Recanati iskolamestere viszont már a magyar királyi udvar előtti, 1486. őszi bemutatkozásához magával hozott művei egyikében, Hermogenész-fordításának Mátyáshoz címzett ajánlásában a hadi érdemek mellett a kulturális erényekre is transzponálta a párhuzamot: kiemelte, hogy Mátyás – a Nagy Sándorhoz való testi hasonlatossága mellett – minden tudományban járatos, s ugyanúgy becsüli a tudósok írásait, ahogyan a makedón uralkodó tette. Bonfini a meg nem nevezett Plutarkhoszt követve fogalmazott úgy, hogy Nagy Sándor mintegy a bajtársának tekintette a rég halott Homéroszt, akinek a könyvét mindenhová magával vitte.⁷ A Corvin könyvtár egy fennmaradt Plutarkhosz-kódexe ma is megvan, de – amennyire ez a Bécsben őrzött példány kézbevétele nélkül, a digitális fakszimile alapján megállapítható – annak szövege igen hézagos, így a Nagy Sándor-életrajz sincs meg benne.⁸ Ha feltételezzük, hogy a könyvtárban további, folytatólagos vagy teljesebb kötetek is rendelkezésre álltak (talán nem túlzás erre gondolni: Csapodi Csabának egykorú adata csak egy négykötetes görög nyelvű változatról van ugyan,⁹ de 1470 óta már az életrajgyűjtemény teljes latin fordításának nyomtatott változata is elérhető volt¹⁰), akkor Mátyás rátalálhatott arra a szöveghelyre, amely szerint az Arisztotelész által nevelt és a bölcsélet iránti szenvedélyes érdeklődését mindvégig megőrző Nagy Sándor

- 5 HEGEDŰS István, „Egy olasz költő Mátyás királyhoz”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 13 (1903): 79–85, 82; Christine HARRAUER, „Zur Typologie der Lobgedichte auf Matthias”, in *Matthias Corvinus and the Humanism in Central Europe*, szerk. Tibor KLANICZAY és József JANKOVICS, „Studia Humanitatis” 10, 119–139 (Budapest: Balassi Kiadó, 1994), 122.
- 6 JANUS PANNONIUS, *Összes munkái*, szerk. V. KOVÁCS Sándor (Budapest: Tankönyvkiadó, 1987²), 352–353; IANI PANNONII, *Opera quae manserunt omnia, Vol. II, Elegiae, Fasc. I: Textus*, szerk. Iulius MAYER és Ladislaus TÖRÖK (Budapest: Balassi Kiadó, 2014), 137.
- 7 Eugenio ÁBEL, ex scriptis relictis ab, *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*, szerk. Stephanus HEGEDŰS (Budapest: Hornyánszky, 1903), 48.
- 8 MADAS, „La Bibliotheca Corviniana...”, 101. sz.; fakszimiléje elérhető, hozzáférés: 2023.08.25, http://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_7544367.
- 9 Csaba CSAPODI, *The Corvinian Library: History and Stock*, „Studia Humanitatis” 1 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973), 523. sz.
- 10 KLANICZAY Tibor, „A nagy személyiségek humanista kultusza a XV. században”, in KLANICZAY Tibor, *Pallas magyar ivadéka*, 41–58 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985), 48.

Homéroszt a bajtársának tartotta és értékes hadizsákmányában, egy díszes ládában az *Íliászt* őriztette;¹¹ meg arra a másikra is, hogy elalvás előtt mindig Homéroszt olvasgatott, s úgy aludt el, hogy a könyvet tőrével együtt a párnája alá tette.¹²

Az itáliai humanisták körében Mátyásnak is hasonló híre támadt. Giacomo Filippo Foresti da Bergamo (Philippus Bergomensis, 1434–1520) világtörténeti kompilációja az 1463. évnél mesélte el, hogy az olvasni nagyon szerető Mátyás gyakran Livius, Curtius vagy más történetíró könyvével a párnája alatt aludt el.¹³ A hajdani Guarino- és Valla-tanítvány, a bolognai Giovanni Garzoni (1419–1505) orvosprofesszor¹⁴ Mátyásról Bolognában elmondott gyászbeszéde Livius, Caesart és Curtiust említette mint a király kedves olvasmányait, akiknek műveit ott-hon, a táborban és villájában egyaránt magánál tartotta, s ezeket gyakran párnája alatt is megtalálták.¹⁵

Az itáliai közvéleménynek minden bizonnyal a budai humanisták aktív közvetítő és propagandamunkája révén kellett értesülnie a magyar király elmélyült erudíciójáról. Másfelől viszont Budán éppen itáliai minták alapján ismerhették fel és dolgozhatták ki az énformalás és reprezentáció korszerű eljárásait. Ebben Nagy Sándor szerepeltetésének nyilván bejáratott és kézenfekvő helye volt, ám túlnyomórészt csak a katonai vagy testi kiválóságban megmutatkozó párhuzamokhoz vették használatba. Bonfini történeti főműve tele van olyan részletekkel, amelyek a Mátyás és a makedón uralkodó közötti efféle hasonlóságokat hangsúlyozzák: két ízben is említi Kapisztrán János jóslatát arról, hogy a fiú erényben és dicsőségben (*virtute ac gloria*) Sándorral fog vetekedni (3,8,153; 3,9,54); trónra lépésekor Mátyás olyan kihívásokkal néz szembe, amelyek egy második Hannibált vagy Sándort kívánnak (3,10,1); Sándor példáját ő maga is felidézi katonáinak

11 Plutarkhosz Alexandrosz-életrajzának 26. szakasza szerint sok, hitelt érdemlő forrás igazolja a történetet: PLUTARKHOSZ, *Párhuzamos életrajzok*, ford. MÁTHÉ Elek, 2 köt. Bibliotheca classica (Budapest: Magyar Helikon, 1978), 1:609.

12 Plutarkhosz Alexandrosz-életrajzának 8. szakaszában Ónészikritoszra hivatkozva írja le Sándornak ezt a szokását: Uo., 1:588.

13 KARDOS Tibor, *A magyarországi humanizmus kora* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1955), 187. Az 1503. évi velencei kiadásban (*Novissime hystoriarum omnium repercussiones, [...] que Supplementum supplementi chronicarum nuncupantur, incipiendo ab exordio mundi usque in annum salutis nostrae Mccccij*): „Saepenumero (cum legendi avidus) in ipsius pulvinaribus inveniebatur Livius historicus aut Curtius et alios historicos”, 404r.

14 Életéről és kéziratban maradt műveiről, közülük főként az asztrológiai tárgyúakról: Pearl KIBRE, „Giovanni Garzoni of Bologna (1419–1505), Professor of Medicine and Defender of Astrology”, *Isis* 58, 4. sz. (1967): 504–514.

15 Giovanni GARZONI, „Gyászbeszéd Mátyás király felett”, szerk., ford. HEGEDŰS István, *Irodalomtörténeti Közlemények* 11 (1901): 296–307, 304 („Quoties in ipsius pulvinaribus inventus est Livius? quoties Caesar? quoties Curtius?”); vö. ÁBEL és HEGEDŰS, *Analecta nova...*, 198.

(3,10,50); koronázása napján a nép második Sándorként és második Caesarként ünnepli (4,1,5); IV. Kázmér lengyel király fiktív szónoklatában Caesar és Sándor méltó vetélytársának (*emulator*) nevezi (4,3,183); katonai táborának Curiusai, Camillusai, Fabriciusai, Fabiusai, Scipiói, Aemiliusai között Mátyás „szó és valóság szerint mintázta (*et re et verbo referebat*) Caesart vagy Sándort” (4,8,114); teste, sőt testének illata is Sándorét idézte (4,8,247).¹⁶ Még a hollós címernek a makedón történettel való kapcsolatát is megtalálja Curtiusnál vagy Plutarkhosznál Bonfini, felidézve, hogy amikor Sándor ahhoz az egyiptomi jóshelyhez igyekezett a sivatagon át, ahol majd isten fiának fogják szólítani,¹⁷ a sereg előtt „hollók jelentek meg, és az eltévedt vezetőknek nappal és éjjel mutatták az utat” (3,9,233).¹⁸ Magyarországi forrásban ennek ellenére még nem találtam nyomát annak a motívumnak, hogy Mátyás Curtiust vagy más történetírót olvasgatott volna esténként, elalvása előtt. Bonfini egyetlen helyen állít fel kettejük között nem katonai vagy testi vonatkozású párhuzamot, azonban az sem kulturális, hanem spirituális megfelelés: szerinte Mátyás „nem csekély vallásossággal is kitűnt, olyan hihetetlen jámborság és hitbuzgalom lakozott benne, hogy – mint Sándor – békében háborúban jobbában az istent, baljában a lándzsát hordozta” (4,8,260).¹⁹ Mátyás *pietas*ának ez a – már a Hermogenész-fordítás előszavában megtalálható – leírása Borzsák István szerint „szinte hagiográfusi túlbuzgóság eredménye”, s ugyanő azonosította a forrását is Plutarkhosz Nagy Sándor-életrajzának gaugamélai csatajelenetében.²⁰ Annak ellenére tehát, hogy Bonfini kifejezetten úgy összegzi Mátyásról szóló jellemzését, hogy a magyar király Nagy Sándort tekintette „életvi-

16 Antonius DE BONFINIS, *Rerum Ungaricarum decades*, Tom. I–III; Tom. IV, Pars I; Tom. IV, Pars II. (*Appendix, Fontes, Index*), szerk. (I–IV/1:) Iosephus FÖGEL, Béla IVÁNYI és Ladislaus JUHÁSZ, (IV/2:) Margarita KULCSÁR és Petrus KULCSÁR, BSMRAe: Saeculum XV – BSMRAe: Series nova, I (Lipsiae–Budapestini: B. G. Teubner–K. M. Egyetemi Nyomda–Akadémiai Kiadó, (I–III:) 1936, (IV/1:) 1941, (IV/2:) 1976), 3:191, 210, 225, 228; 4:1, 54, 154, 166; Antonio BONFINI, *A magyar történelem tizedei*, ford. KULCSÁR Péter (Budapest: Balassi Kiadó, 1995), 681, 699, 715, 718, 739, 790, 887, 898. Bonfini Plutarkhosz Nagy Sándor-leírását alkalmazta Mátyás termetére, sőt illatára; vö. BORZSÁK, *A Nagy Sándor-hagyomány...*, 25–26.

17 Vö. KIRÁLY György, „Világbíró Sándor mondája régi irodalmunkban”, in KIRÁLY György, *A filológus kalandozásai*, szerk. KENYERES Ágnes, 178–206 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980), 189.

18 BONFINI, *Rerum Ungaricarum decades...*, 3:221; BONFINI, *A magyar történelem...*, 710. Vö. Curt. 4,7,15; Quintus CURTIUS RUFUS, *A makedón Nagy Sándor története*, szerk., ford. KÁRPÁTY Csilla, utószó MARÓTI Egon, Századok – emberek (Budapest: Európa Kiadó, 1967), 59; Plut. *Alex.* 27; PLUTARKHOSZ, *Párhuzamos életrajzok*, 1:611.

19 BONFINI, *Rerum Ungaricarum decades...*, 4:167; BONFINI, *A magyar történelem...*, 899.

20 BORZSÁK, *A Nagy Sándor-hagyomány...*, 27–28.

telében mindig példaképének” (*quem semper vite habuit archetypum*, 4,8,248),²¹ itt nincs semmi olyasmi, ami megmagyarázná, honnét vették a Curtiust olvasgató királyról szóló információikat az itáliaiak.

Amikor Galeotto Beatrix királynéről feljegyezte, hogy a király méltó párjaként maga is műveltségre törekszik, tiszteli és becsüli a tudósokat, s vagy maga olvas, vagy felolvastat magának, hozzátette: mindezzel nagyapját utánozza. Beatrix nagyapjának, V. (Nagylelkű) Alfonz, Aragónia és Szicília (1416–1458) valamint Nápoly királyának (1442-től) örök emlékezetre érdemes, „bölcsmondásait és tetteit kitűnő férfiak foglalták írásba” – fogalmazott.²² A Corvin könyvtárban számos olyan munka megtalálható volt, amelyeket eredetileg Alfonz számára készítettek vagy neki dedikáltak az itáliai humanisták; így például Xenophón Kürosz-életrajza Poggio Bracciolini latin fordításában.²³ Arrianus Nagy Sándor-életrajzának Vergerio által készített latin fordítását 1454-ben – már Vergerio halála után – Aeneas Sylvius Piccolomini ugyancsak a nápolyi udvarba küldte meg, s a fordítás revíziójával Alfonz tudósai 1461-re végeztek; e javított latin szöveg volt megtalálható a Corvin könyvtár Arrianus-kódexében, amelynek az illuminálása is Nápolyban készült az 1480-as években.²⁴ De birtokolnia kellett Mátyásnak azokat az Alfonzról írott munkákat is, amelyeket Galeotto emleget. Ezek a beszámolók mind Antonio Beccadelli (Panormita, 1394–1471) művére mennek vissza (*De dictis et factis Alphonsi regis*, 1455), amely Galeotto számára is a legközvetlenebb műfaji minta volt, s amelyhez Aeneas Sylvius Piccolomini készített épületes kommentárokat.²⁵ Beccadelli szerint Alfonz legjobb tanácsosainak a könyveket tartotta (3,1); elveszettek mond-

21 BONFINI, *Rerum Ungaricarum decades...*, 4:166; BONFINI, *A magyar történelem...*, 898.

22 MARZIO, *De egregie, sapienter...*, 23; MARZIO, „Könyve Mátyás király...”, 87.

23 MADAS, „La Bibliotheca Corviniana...”, 145. sz. (ma Bécsben); PAJORIN Klára, „Poggio Bracciolini és Magyarország”, in *Classica – mediaevalia – neolatina II*, szerk. Ladislaus HAVAS és Emericus TEGYEY, 103–115 (Debreceni: Societas Neolatina Hungarica Sectio Debreceniensis, 2007), 108. Valla részleges (1438) és Giovanni Aurispa tervezett (1444) fordításának Alfonz számára való ajánlásáról Bracciolinié (1448) előtt: David MARSH, „Lorenzo Valla in Naples: The Translation from Xenophon’s *Cyropaedia*”, *Bibliothèque d’Humanisme et Renaissance* 46, 2. sz. (1984): 407–420.

24 MADAS, „La Bibliotheca Corviniana...”, 10. sz. (ma a Vatikánban); HUSZTI József, „Pier Paolo Vergerio s a magyar humanizmus kezdete”, *Filológiai Közöny* 1 (1955): 521–533, 527; John M. McMANAMON, *Pierpaolo Vergerio the Elder: The Humanist as Orator*, Medieval and Renaissance Texts and Studies 163 (Tempe, AZ: Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, 1996), 157–158.

25 Érdekes, hogy Csapodi Csaba könyvtárrekonstrukciója nem számol e művekkel: CSAPODI, *Corvinian Library...* Beccadelli szövege általában Piccolomini kommentárjaival együtt jelent meg; az általam látott kiadásai között csak ortográfiai eltérések vannak: Bázél, 1538; Rostock, 1591; Hannover, 1611; Amszterdam, 1646. Arról, hogy Piccolomini III. Frigyes bécsi udvarában több írásában is Alfonzt állította uralkodói eszményként reménybeli patrónusai elé: HUSZTI József, „Aeneas Sylvius

ta azt a napot, amelyen nem olvasott (2,16). Különösen Curtius Rufus Nagy Sándor-életrajzát szerette olvasni,²⁶ annyira, hogy a könyvet egyenesen egészsége helyreállítójának tartotta, amellyel semmiképpen sem érnek fel Avicenna gyógy módjai (1,43).²⁷ Alighanem innét érthető meg, hogy Mátyásnak épp olyan imázsát dolgozták ki végül, amely szerint Nagy Sándort nem csupán hadvezérként tekintette a példaképének, hanem hozzá hasonlóan könyvvel a párnája alatt aludt, s ez a könyv a leggyakrabban Curtius Nagy Sándorról írott munkája volt. A Corvin könyvtárból két Curtius-kötet egyébként ma is megvan, az egyik – nápolyi másolat 1471 után – Beatrixé volt már házasságkötése előtt, a másikat Firenzében másolták 1467-ben.²⁸ Önmagában Curtius szövege kevésbé lett volna alkalmas a hadakozással jól összeférő műveltség elvi igényű megfogalmazásának népszerűsítésére, hiszen a munka első két könyve, benne Nagy Sándor neveltetésével, elveszett, a mű fennmaradt könyveiben pedig sem Homérosznak, sem Sándor nevelőjének, Arisztotelésznek a neve nem fordul elő. De nem is ez a teoretikus igazolás volt a szerepe, hanem a Plutarkhosznál Homéroszra osztott funkciót, a hőstől elválaszthatatlan, őt mintaképként meghatározó olvasmány szerepét kapta. Mátyás invenciózus dicsőítésében tehát Plutarkhosz Nagy Sándorról és Beccadelli Alfonzról szóló adatai kontaminálódtak kreatív fejedelmi reprezentációvá.

Alfonz egyébként a Bibliának is elkötelezett olvasója volt; Beccadelli szerint tizennégyszer olvasta végig a Bibliát, mégpedig „cum glossis et commentariis” (2,17). Amint láttuk, egyfajta *pietas* nyomatékosítása Mátyás karakterében Bonfini beállításától sem idegen. Úgy látszik, ennek az imázsnek is megvolt a hatása az itáliaiak Mátyás-képére. Foresti da Bergamo a király olvasási szenvedélyéről szóló, idézett mondata a világi történetírók említése után a Szentírás iránti érdeklődés nyugtázásával folytatódik: „legebatque ardentissime sacras litteras”.

humanista törekvései III. Frigyes udvarában”, *Egyetemes Philologiai Közöny* 43 (1919): 96–107, 220–238, 104, 220–221.

26 KLANICZAY, *Pallas magyar ivadéka*, 47.

27 A király Curtius olvasásának hatására bekövetkező csodás gyógyulásáról szóló exemplumról, annak hatástörténetéről és magyarországi olvasóiról önálló tanulmányt írtam, lásd KECSKEMÉTI Gábor, „Ecsedi Báthory István egy humanista olvasmányáról”, in *A latin nyelv a kora újkori Magyarország és Erdély kultúrájában és művelődésében*, szerk. BÉKÉS Enikő, KASZA Péter és MOLNÁR Dávid, *Convivia Neolatina Hungarica V*, 141–152 (Szeged: Lazi Könyvkiadó, 2023).

28 MADAS, „La Bibliotheca Corviniana...”, 194. sz. (ma a BEK-ben), 41. sz. (ma az OSZK-ban); vö. ZSUPÁN Edina, szerk., „Az ország díszére”: *A Corvina könyvtár budai műhelye. Kiállítási katalógus* (Budapest: OSZK, 2020), 168–169 (ZSUPÁN Edina) és 368–371 (Pócs Dániel).

Garzoni emlékbeszéde hasonló értesülés birtokában van.²⁹ Az, hogy a magyar király e tekintetben is az aragóniai minta követésére vagy e mintakövetés nyílt demonstrálására adta-e a fejét, igen messze vivő mérlegelés tárgya lehetne, miként az is, hogy milyen mértékű teológiai érdeklődést, milyen fokú dogmatikai felkészültséget, s mindezeken túl milyenfajta kegyességet és spiritualitást tulajdoníthatunk neki.³⁰ Zrínyi Miklós mindenesetre meg volt elégedve azzal, hogy Mátyásban jóval szerényebb mértékű *pietast* tapasztalt, mint a német-római trónon ülő vetélytársában.³¹

A Mátyás kulturális erényeit hangsúlyozó reprezentációról értesüléssel bíró itáliaiak szemléléséből első látásra úgy tűnhetik, hogy Foresti da Bergamóé volt az elsőség, s a Curtiusszal a kezében nyoszolyáján heverő Mátyás portréja nagyon csekély nyelvi variációval a megfogalmazásban tőle kerülhetett tovább Garzoni emlékbeszédébe. Kardos Tibornak legalábbis az volt a véleménye, hogy mivel a Foresti-féle világkrónika általa látott 1506. évi kiadásában az 1463. évnél szerepel a Mátyás Curtius-olvasásáról szóló adat, ezért az „a fiatal Mátyásra vonatkozik”.³² Ezt a következtetést azonban nem fogadhatjuk el. A bergamói ágostonos szerzetes világkrónikájának, a *Supplementum chronicarum*nak első kiadása 1483-ból való; hamar jelentős könyvsiker lett: 1547-ig legalább 11 latin, 1488 és 1581 között pedig 13 olasz nyelvű kiadásáról tudunk, 1510-ben spanyol változata is megjelent.³³ De sem az első, sem a 15. században sorjázó számos további kiadásában nincs nyoma a Mátyás könyvszeretetről szóló exemplumnak. Megnéztem az 1483-as, 1486-os, 1490-es és 1492-es velencei és az 1485-ös bresciai kiadásokat: egyikben sincs meg ez a szövegrész, emellett pedig e kiadások szövegezése sosem egyetlen évre, hanem Mátyás uralkodásának addig eltelt teljes történetére vonatkozik, amelyet egészében a III. Friggyessel kialakított bécsújhelyi megállapodás és a Velencével megkötött törökellenes szövetség évéhez iktatott be és ott foglalt össze a szerző. Az első kiadás a hetvenes évek elejével, a Podjebrád György

29 Idézi PAJORIN Klára, „Bonfini *Symposionja*”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 85 (1981): 511–534, 529, 170. lj.

30 Gyors áttekintés Mátyás vallásosságáról: KLANICZAY Tibor, „Galeotto Marzio és Mátyás király”, in KLANICZAY, *Pallas magyar ivadéka*, 59–66, 294–295, 65.

31 ZRÍNYI Miklós, *Prózai művei*, szerk. KOVÁCS Sándor Iván, Zrínyi-könyvtár 1 (Budapest: Zrínyi Kiadó, 1985), 194–195.

32 KARDOS, *A magyarországi humanizmus...*, 187. Véleménye ekkor már másfél évtizede változatlan volt, vö. KARDOS Tibor, „Mátyás király és a humanizmus”, in *Mátyás király: Emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára*, szerk. LUKINICH Imre, 2 köt., 2:9–105 (Budapest: Franklin Társulat, [1940]), 2:34.

33 Verena KREBS, „Re-examining Foresti’s *Supplementum chronicarum* and the »Ethiopian« Embassy to Europe of 1306”, *Bulletin of School of Oriental and African Studies* 82, 3. sz. (2019): 493–515, 496.

halálát követő lengyel–magyar viszályal és békekötéssel zárult, de már a két évvel későbbi bresciai edícióban kibővült a szöveg a nápolyi királylánnyal kötött házasságig. A 15. századi kiadásokban ez maradt a zárómozzanat, és 1486 után már az eltelt uralkodói évek számát sem frissítették. A szöveg érdemi megújítására az 1503-as velencei kiadásban került sor,³⁴ amely már lezárt időszaként, összegzően, de változatlanul az 1463-as évnél mutatta be Mátyás uralkodását. A szöveg a hetvenes évek utáni eseménytörténettel és a megszerzett újabb információkkal jelentősen kibővült. A kiegészítés nyilvánvalóan annak a címlapon is kiemelt átdolgozó és aktualizáló munkának az eredménye, amellyel ezt és az ezt követő, az első változat terjedelmének már a másfélszeresére növekedett 16. század eleji kiadásokat reklámozták, hozzátéve, hogy a bővítést maga az eredeti szerző végezte el („ab ipso primo auctore [...] accuratiore studio repercussum”). Ez az 1503-as az első olyan kiadás, amelyben a Curtius-olvasás exemplumának felbukkanását regisztrálni lehet, mégpedig nem önmagában, hanem az először itt megfogalmazott azon összegző képnek megfelelően, amely szerint Mátyást „merito cum Iulio Caesare et Alexandro Magno in omni re conferri posset”. Az 1506. évi velencei kiadás szövege ehhez képest változatlan.

Mínthogy így áll a dolog, és az 1463-as évnél felleltározott adat nyilvánvalóan nem a fiatal Mátyás könyvszeretetét tanúsítja, a két itáliai szerző közötti forráskapcsolat alighanem megfordul: Garzoni lehetett az, aki az értesülést először regisztrálta emlékbeszédében, majd Foresti vagy az ő, vagy közös forrásuk adatait dolgozhatta be világkrónikájába a 16. század eleji átdolgozás során. A Garzoni és a magyar királyi udvar közötti kapcsolat részletei elég homályosak, így nem tudjuk azt sem, járt-e Magyarországon, vagy csak érdeklődött a budai ügyek iránt. Az utóbbi kétségtelen: rövid latin eseménytörténetet állított össze Mátyás 1488. évi glogauai hadjáratáról, amelynek bevezetésében a király további haditetteinek megírására is ajánlkozott. Jólétesültségét – a bolognai egyetemet sűrűn látogató magyar diákok mellett – levelezésének köszönhette; rendszeres magyar informátorának személyét Florio Banfi sikertelenül próbálta kideríteni, de tudunk Bakócz Tamással váltott leveleiről is. Magyarország iránti érdeklődését II. Ulászló idejében is megőrizte, akiről szintén tartott bolognai szónoklatot.³⁵ Foresti pedig a Boccaccio *De claris mulieribus*a alapján készített új kompilációját jelentette meg Beatrixnak ajánlva Ferrarában 1497-ben, így az ő esetében is számolhatunk

34 A kolofon szerint 1503. május 4-én végezték be a nyomtatását.

35 Florio BANFI, „Emlékirat Mátyás király 1488-iki glogauai hadjáratáról”, *Hadtörténelmi Közlemények* 36 (1935): 305–316; Florio BANFI, „Orazione di Giovanni Garzoni su re Uladislao II d’Ungheria”, *Corvina: Rivista di scienze, lettere ed arti della Società ungherese-italiana Mattia Corvino* 16, 31. sz. (1936): 78–97.

közvetlen magyarországi kapcsolatokkal. Mindennek rögzítése után is, természetesen, azt kell mondanunk, hogy az exemplum, és vele a Mátyás-narratíva, a Mátyás-arculat megteremtésének történetéről vajmi keveset tudunk: Garzoni és Foresti magyar kapcsolatainak részletei nem ismertek, a magyar királyi udvar és az itáliai központok közötti közvetítők ismeretlenek, a propaganda tényleges médiatechnológiájának működéséről és működtetéséről alig vannak adataink.